

УДК 316.354:629.33

СУСПІЛЬНИЙ РУХ ЯК ОРГАНІЗОВАНА КОЛЕКТИВНА ДІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Л. Ф. Фостер

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01601,
kaminska_i @ ukr.net*

Проаналізовано трансформацію соціальної структури сучасного суспільства та соціальні зміни, зумовлені процесами глобалізації, що сприяють формуванню нових суб'єктів соціальних перетворень. В статті розглянуто наковий дискурс щодо соціальних рухів та уточнено основні поняття їхнього дослідження. Запропоновано теоретичну інтерпретацію структури суспільних рухів та здійснено порівняльний аналіз суспільних рухів та соціальних організацій.

Ключові слова: суспільний рух, організація суспільного руху, соціальна організація, ресурси, мережева соціальна організація.

Домінуючими підходами у дослідженні сучасних суспільних рухів прийнято вважати парадигми *мобілізації ресурсів* та *нових суспільних рухів*. Парадигма мобілізації ресурсів (М. Олсон, Ч. Тілі, Дж. Мак Карті, М. Залд) фокусується на організаційному мікрорівні; досліджує суспільні рухи як раціонально організований, невід'ємний елемент суспільного життя, тип раціональної колективної дії, що орієнтується на досягнення конкретних чітких цілей. Парадигма нових суспільних рухів (А. Турен, А. Мелучі, П. Гунделах, Ю. Габермас, Р. Інглегарт) зосереджується на виникненні, розвитку конфліктів та результаті рухів, що полягають у позитивних змінах в суспільстві та його цінностях, акцентує значення соціокультурних детермінант, концентрує увагу на макрорівні суспільства. Краще розуміння соціологічної інтерпретації суспільних рухів ми зможемо мати, звернувшись до наступних визначень.

Суспільні рухи – сукупність колективних дій, великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм. Колективне утворення, що діє тривалий час, метою якого є сприяння чи супротив соціальним змінам у суспільстві чи соціальній групі. Колективна спроба реалізувати загальні інтереси колективними діями [2, с. 210].

Суспільні рухи можна розглядати як колективні дії, що прагнуть встановити новий «порядок життя» [3, с. 585]. Суспільний рух є формою цілеспрямованих колективних дій, результат, перетворення цінностей та інститутів суспільства [10, с. 3]. Суспільні рухи перебувають у динамічному процесі самоорганізації, заснованому на постійному виникненні та відтворенні протестних практик і структур [10, с. 134]. Суспільний рух – колективний суб'єкт із визначеною ідентичністю, включеністю у соціальні мережі та

колективну дію, спрямовану на досягнення соціальних змін [9, с. 119]. Суспільний рух – одна з форм існування громадянського суспільства, його самоорганізація, яка має на меті досягнути політичні, гуманітарні, екологічні та інші цілі [8, с. 51].

На підставі цих визначень можна виділити важливі аспекти суспільних рухів: конфліктна колективна дія, що включає опір чи сприяння суспільним змінам, заперечення домінуючих цінностей, інститутів, структур, ідентичність, неформальна мережа, колективні виробництва, громадянське суспільство.

Західні дослідники (*Charles Tilly, Alain Touraine, Christian Fuchs*) вважають, що суспільні рухи є частиною системи громадянського суспільства, невід'ємним елементом політичної системи суспільства, що виконує самостійні функції та піддається раціональним моделям пояснення.

Суспільні рухи динамічні соціальні системи, що постійно виробляють і відтворюють політичні теми, які демонструють протест існуючій соціальній структурі та пошук альтернативних цілей і моделей суспільства. Суспільний рух протестує проти існування певних соціальних структур, але й прагне активно перетворити суспільство, визначає цінності і цілі, які повинні спрямовувати ці процеси трансформації. Суспільний рух це – колективний діючий суб'єкт, який включений у конфлікт за суспільне управління культурними ресурсами. Проте конфлікт може існувати тільки у відкритому суспільстві, наділеному демократичними інститутами. Суспільні рухи не є головним чинником суспільного розвитку, але можуть представляти силу, що змінює суспільство. Суспільні рухи замінюють класи і таким чином стають соціальними діячами сучасності [7, с. 89].

Раціональний характер суспільних рухів розкривається через наступність інституційних та позаінституційних форм колективних дій (позаінституційні форми (мітинги, демонстрації, бунти) розглядаються як продовження інституційної політики неінституційним способом). Колективна дія – це низка взаємодій між представниками влади та індивідами, що виступають від імені соціальної групи, без інституційного представництва, з вимогами зміни владних структур та підкріплення своїх вимог публічними демонстраціями масової підтримки [14, с. 7].

Колективні практики суспільних рухів (колективні актори) виступають альтернативними соціальними структурами громадянського суспільства. Вони виконують комунікативну функцію, виявляють суперечності суспільства, що призвели до соціальних проблем, пропонують альтернативні рішення. Суспільні рухи прагнуть привернути громадську увагу до тем і проблем, які ігноруються і не повідомляються домінуючими акторами та виступають однією з форм альтернативної політичної комунікації. Суспільні рухи виконують роль неінституціалізованого громадянського суспільства. Грунтуючись на актуальних політичних і соціальних подіях, виступають механізмом самокритики суспільства та приводять до виробництва та відтворення протестних структур [15, с. 117].

Суспільний рух передбачає залучення великої кількості людей та створення *організаційних форм* для здійснення своєї діяльності. Тому, одним з важливих питань у розумінні суспільних рухів є співвідношення понять суспільного руху та організації. Деякі автори вживають поняття суспільний рух та організація як тотожні для позначення мережі взаємодії, проте, застосування до аналізу суспільного руху визна-

чень, узятих з організаційної теорії тільки частково пояснює організаційну структуру суспільних рухів.

Соціальна організація є формальним соціальним утворенням з визначеною вертикальною структурованістю, стійкістю, інструментальністю, ефективністю, наявністю певних правил і норм, що регулюють поведінку її членів. Ознаками суспільного руху виступають фактори ефективності, результативності, потенціал дії, статус актора, наявність мети, масовість, специфічна організаційна структура, тактика, взаємодія з соціальними інституціями, мобілізаційні можливості організації.

Для мобілізації колективних дій необхідні ускладнені *організаційні форми* та способи комунікації. Структуру суспільних рухів складають активісти, постійні учасники, прихильники, що залучаються до конкретних акцій, займають певні рольові позиції та володіють достатньою ефективністю. Проте суспільні рухи уникають організації, збудованої у формі ієрархії. Вони є неформальними горизонтальними структурами, з низьким рівнем дисципліни та тривалості [13, с. 416].

Сучасні суспільні рухи виникають в епоху розвитку мережевих принципів організації. Тому їх інколи порівнюють з моделлю мережевої соціальної організації та виокремлюють: неієрархічність, децентралізацію, гнучкість, рухливість, легкість створення та швидкість розпаду структур, відкритість мережі, загальнодоступність інформаційних ресурсів мережі, рівноправність учасників незалежно від їхньої ролі, ресурсів, вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності, організація рухів на принципах вільної, добровільної асоціації, самоорганізація та самоуправління як механізми життєздатності руху [1, с. 41].

На думку М. Діані, відмінність між суспільними рухами та іншими соціальними акторами складається, головню, не у відмінностях організаційних характеристик, моделей поведінки, а у тому факті, що суспільні рухи самі не є організаціями. Вони виступають мережами неформальних взаємодії між різними акторами, які можуть включати чи не включати формальні організації [10, с. 13].

Дослідження організаційної структури суспільних рухів можливе через розкриття його організаційних форм та мобілізаційних ресурсів. Зокрема, суспільні рухи, з одного боку, є мережами неформальних зв'язків, а з іншого – здатні утворювати організовані форми. Суспільні рухи – горизонтальні утворення мережевого характеру з одним або декількома «ядрами», організаціями суспільного руху (SMO – social movement organization) – особливої групи людей, що складає організаційне ядро суспільного руху та забезпечує раціональність дій руху. Суспільні рухи можуть включати в свою структуру організації, але основою їхньої діяльності слугують зусилля людей, що підтримують ідеї, цінності даного суспільного руху. Західні соціологи визначають суспільні рухи як специфічний спосіб координації колективної соціальної дії, заснований на стійких зв'язках між автономними організаціями та групами. Водночас, їхні елементи можуть бути пов'язані між собою інтенсивними зв'язками солідарності, які йдуть «поверх» кордонів конкретних організацій, тим самим знаходячи взаєморозуміння і підтримуючи свою ідентичність [7, с. 52].

Організаційна структура суспільних рухів залежить від мобілізаційних ресурсів. Ресурси поділяють на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх ресурсів відносять організаційні

умови, які присутні в суспільстві і впливають на формування організації суспільного руху. Внутрішні ресурси включають: лідерство, солідарність, мобілізацію. Всі внутрішні ресурси можна розділити на три класи: організаційні, лідерські та ресурси солідарності. Інші класифікації поділяють ресурси на моральні, матеріальні, інформаційні, людські, владні ресурси як засіб за контролем колективних дій, мобілізаційні, що забезпечують залучення владних акцій. Під ресурсами розуміються люди, фінанси, територія, час, інформація, соціальні та особисті зв'язки, комунікації, різні види технічної підтримки, культурний капітал, рівень освіти учасників руху і багато інших можливостей, якими володіє суспільство і які рух може перетворити у свої ресурси.

Отже, співвідношення таких соціальних суб'єктів як соціальна організація та суспільний рух може бути визначено так:

- особливістю суспільних рухів є проміжне місце між групою, соціальною організацією, інститутом як агентами колективної дії та суспільством загалом;
- соціальна організація є формальним соціальним утворенням, тоді як суспільний рух – неформальна мережа, з низьким рівнем формальної організації;
- для суспільних рухів характерна відсутність ієрархічної організаційної структури, їхня діяльність має відносно високий рівень стихійності;
- суспільні рухи не мають стійкого інституційного статусу;
- окрема організація не є суспільним рухом;
- суспільні рухи можуть включати у свою структуру організації, водночас, учасники руху можуть створювати паралельні зв'язки за межами кордонів окремих організацій;
- у процесі тривалого існування суспільні рухи втрачають свій неформальний характер і утворюють нові соціальні структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альтерглобализм: теория и практика антиглобалистского движения ; под ред. А. В. Бузгалина. – М. : «Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
2. Блумер Г. Коллективное поведение / Г. Блумер // Американская социологическая мысль. Тексты / под ред. В.И. Добренькова. М., 1996. – С. 168–215.
3. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
4. Смелзер Н. Проблемы социологии. Георг-Зімелівські лекції / Н. Смелзер. 1995. – Львів, 2003. – 123 с.
5. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / А. Турен // Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
6. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М., 1997. – 223 с.
7. Яницкий О. Н. Социальные движения в современном обществе: вопросы теории / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 2013. – № 3. – с. 50–59.
8. Яницкий О. Н. Социальные движения: теория, практика, перспектива / О. Н. Яницкий. – М. : Новый хронограф, 2013. – 360 с.

9. Della Porta D. *Social Movements: An Introduction* / D. Della Porta, M. Diani 2nd ed.– Malden : Blackwell Publishing, 2006.– P. 52–62.
10. *Diani M. Social Movements and Networks. Relational Approach to Collective Action* / M. Diani, D. McAdam. Oxford: Oxford Univ. Press, 2003.
11. *Edwards B. Resources and Social Movement Mobilization. The Blackwell Companion to Social Movements* / B. Edwards, J. D. McCarthy. – Malden : Blackwell Publishing, 2004. – P. 116–152.
12. *Castells M. The Power of Identity* / M. Castells. 2nd. Blackwell, Oxford. Malden, 2004.
13. *Pichardo N. A. New Social Movements: A Critical Review* / N. Pichardo // *Annual Review of Sociology*. 1997. – Vol. 23. – Pp. 411–430.
14. *Tilly C. Social Movements, 1768–2004* / C. Tilly. Boulder : Paradigm Publishers, 2004.
15. *Fuchs C. The Self-Organization of Social Movements* / C. Fuchs // *Systemic Practice and Action Research*. – Vol. 19, No. 1, February, 2006 .
16. *Zald M. Social Movements in an Organizational Society: Collected Essays* / M. Zald, J. McCarthy. New Brunswick: Transactions books. – 1987.

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2015

Прийнята до друку 24.11.2015

SOCIAL MOVEMENT AS AN ORGANIZED COLLECTIVE ACTION: THEORETICAL ASPECTS

L. Foster

*Taras Shevchenko Kyiv National University,
Volodymyrska Str., 60, Kyiv, Ukraine, 01601,
kaminska_i@ukr.net*

The transformation of the social structure of modern society, social changes caused by globalization contribute to the formation of new social actors of social change. Constructive potential social actions of people in the process of transformation helps create new forms of social relations and practices. Modern society is characterized by new forms of collective activity, which have the following characteristics: new goals, new social community, new means of action, a new type of organization.

In Ukraine, the transformation is accompanied by changes in understanding their role of citizens in the management of society. The advantage of democratic values promotes alternative social structures of civil society and the gradual accumulation of experience informal organizational activity.

A very important study of social movements as a type of collective action to change, the transformation of values and institutions of society. The article is devoted to main theoretical approaches to the study of social movements in contemporary sociology (resource mobilization and new social movements); the theoretical interpretation of the structure of social movements, comparative analysis of social movements and social organizations.

Proved that feature social movements are an intermediate position between the group, social organization, institutions as agents of collective action and the public in general and the ambivalence of the organizational structure that includes a network of informal relations and organized form.

Keywords: social movement, social movement organization, social organization, resources, networking social organization.